

Bíró-Balogh Tamás

Radnótitól Bakáig

Egy Kormos István-vers kultikus alakulástörténete

Visszaemlékezéseiben Kormos István leír egy esetet, amikor Vas Istvánék lakásán egy kínos jelenetbe csöppent: Trencsényi-Waldapfel Imre és a házigazda valami politikai kérdésben ölték egymást, végül pedig Kormos egy rá jellemző abszurd viccel ütötte el a helyzet komolyságát. „*A vitának ezzel vége lett – írja Kormos –, s Pistától megkaptam ajándékba Verlaine francia válogatott kötetét; ezt a dedikációt találtam benne: »Pistának, szeretettel Miklós.« Azaz Radnóti; Vas még hozzátette az ajándékhoz, hogy ez már régen jár nekem, mivel a Fehér virág Radnótiról szól.*”¹

Mi is történt tehát? Vas István valamikor kapott egy Verlaine válogatott kötetet Radnótitól, aki ajándékozási bejegyzést is írt a francia nyelvű könyvbe, később pedig Vas ugyanezt a kötetet továbbadta Kormos Istvánnak.

A vers, ami voltaképpen az ajándékozás indoka lett, így szól:

Fehér virág

*Fehér virág a zápor zuhogva ejti szirmát
holló a szél az ékkő tócsában mossa tollát
szép zöld haját lebontja a kukorica elszáll
e szíromzuhogásból a tündöklő ökörnyál*

*Fehér virág kezében szétporló liliomszál
szétporló tenyeredből szökkent e liliomszál
szétporló zuhatagból ahogy a szírom elszáll
eltűntél aki köztünk angyali zene voltál*

A Kormos-kötetekben a vers alatt mindenhol ott a keletkezés évszáma is: 1948.

A visszaemlékezés szerint Kormos éppen ennek a versnek köszönhette Vas István és felesége, Szántó Piroska barátságát is. A *Fehér virág* megjelenéséig csak látásból ismerték egymást, és kapcsolatuk alig csak a köszönésig jutott. Akkor azonban, „*az utolsó Válasz megjelenése után néhány nappal Rácz úr Hársfa utcai zugantikváriumában böngészgettem, ahol fillérékért kincseket lehetett találni, például ötven fillérért Mérimée Spanyol naplójának első*

¹ Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*. Új Írás, 1976. szept. In: Uő: *A vasmoszár törője alatt*. Összegyűjtött prózai írások. Bp., 1982. 14–36. – Az idézetre Bakos András (Szeged) hívta föl figyelmemet, köszönöm neki.

kiadását, amit Mérimée egy párizsi asszonymnak dedikált – hogyan került oda? nem tudom; minden-
esetre böngészgettem, amikor valaki a vállamra tette a kezét s mondta, mondta a fülemben a versem,
megfordultam: Vas István volt. Nem mondok sokat, ha azt írom: egyetlen pillanatban örültem meg-
szerettem.” Aztán nem sokkal később „a Kossuth Lajos utcán szembejött egy asszony, Pista rám
mutatott és azt mondta neki: ez a Fehér virág, erre az asszony is elmondta a verset. Szántó Piroska
volt – neki is a nyakába borultam, mint később, válságos pillanataimban, amiből volt elég, s túrte,
mint pofont a nazarénus.”²

Kormos szerint ekkor Vas azt is mondta, hogy „ő egész életében ilyen verset szeretett
volna írni”. A vers kitüntetett szerepére, amit Kormos Vas Istvánnak tulajdonított, koránt-
sem öncélú mitizálás, évtizedekkel később Vas is megerősítette. Egy Albert Zsuzsával
Kormosról szóló beszélgetésben mondta: „Én a Válasz utolsó számában olvastam Kormos
Fehér virág című versét, történetesen az én prózám alatt, mellett volt. [...] Tény az, hogy
Kormosnak első találkozásunkkor elmondtam a Fehér virágot, amelyiket nagyon szerettem. Ma
is az én antológiámban, ami a fejemben van, a legeslegszebb versek közé tartozik, [...] ezzel indult
barátságunk.”³ (Albert)

Kormos verse a Válasz utolsó, 1949. május–júniusi számában jelent meg.⁴ Kormos is, a
kortársak is, a szakirodalom és az olvasók is egyik legszebb, legfontosabb költeményének
tartják. A megjelenés helye azonban súlyos következményekkel jár. Kormos így vallott
erről: ennek a versnek köszönheti „kitiltását” is az irodalomból, „sokakkal együttes jégtáblára
kirakásomat, pusztán azért, mert a Válaszban jelent meg. A nyavalyahozó években is büszke voltam
rá – nem is annyira a versre, hanem a megjelenés helyére!”⁵ Kormos legközelebb csak 1955-ben
publikálhatott.

Azonban a Fehér virág 1949-ben, a Válasz utolsó számában még nem Radnóti-vers
volt. Sőt: Kormos azt egy másik költőnek, Sárközi Györgynek ajánlotta: „S. Gy. emléké-
nek”, olvasható a vers fölött. Kormos közeli barátja, Fodor András, aki éppen jelen volt
a Válasz Szerb utcai szerkesztőségében a kézirat leadásánál, leírja: Kormos „hozta a Fehér
virág című nevezetes vers kéziratát, mely az akkor készülő utolsó számba került bele. Tanúsíthatom,
hogy a Sárközi Györgynek szóló monogramos ajánlás nem az özvegy félrehallása folytán került a
cím alá. Az »angyali zene« szókapcsolata különben is természetesen idézte Sárközit.”⁶ Azaz
Fodor András szerint nemcsak a megjelenés helye indokolta, hogy a fiatal költő – Kormos
a 26. évében járt ekkor – éppen a Válasz szerkesztője meghalt férje emlékének ajánlotta a
verset, nemcsak Sárközi Mártának akarta illetéknépp is tiszteletét kifejezni, hanem magá-
ban a versben is Sárközire utaló motívumok vannak. Ugyanakkor Kormos monográfusa,
Vasy Géza szerint nagyon valószínű, hogy mégis a Sárközi Márta iránt való „tisztelet és
szeretet jeléül kapta az első közlésnél a dedikációt a vers”.⁷

Amikor Vas István 1949-ben, a vers megjelenése után pár nappal elszavalta azt
Kormosnak, még tudnia kellett – hiszen friss olvasmányélménye volt –, hogy a Fehér virág
ajánlása Sárközi György emlékének szól. Amikor azonban a Radnótitól kapott Verlaine-
kötetet adta Kormosnak, már mint Radnótiról szóló versre hivatkozik indoklásában.

2 Uo.

3 Szegény Yorick (Kormos István). In: *Legendás irodalom*. Szerk.: Albert Zsuzsa Bp., 1994. 141–167.
(A továbbiakban: Albert Zsuzsa.)

4 Kormos István: *Fehér virág*. Válasz, 1949. máj.–jún. 5–6. sz. 383.

5 Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*.

6 Fodor András: *Kormos István bolyongásai*. In: *Uő: Szülöttem föld*. Bp., 1990. 296–308.

7 Vasy Géza: *Kormos István*. Bp., 2002. 285.

Valamikor valahogy tehát a Sárközi-versből Radnóti-vers lett. A vers szövegében egy betű sem változott, csak az ajánlás. Márpedig ajánlásokat legfeljebb elhagyni szokás, nem lecserélni.

Fodor naplójának tanúsága szerint a hetvenes években többször is beszédtema volt baráti társaságukban a vers, és rajta kívül más is emlékezett még az eredeti ajánlásra: „A Fehér virág [Lator] László szerint is Sárközinek volt ajánlva és nem Radnóti emlékének”, írta 1978. november 15-én.⁸ (Fodor emellett más „füllentéseket” is szóvá tett.) Később Vas István is elismerte ez, „később más ajánlással jelent meg, és ez Kormos Puch-természetéhez hozható tartozott. Változó, folyton alakuló, megfoghatatlan volt.”⁹ (Vas mondta korábban ugyanebben a beszélgetésben: Kormost mindig afféle Puchnak látta, „mindenképpen tündéri, és közben komiszkodó jelenség volt”.)

Amikor egy interjúban Kormos elmondta a vers keletkezéstörténetét, egy egész, kerek történetet idézett fel. „Legjobban szeretett versemet, egy nyolcsorosat úgy írtam, hogy hagyományt álltam sorba a Hold utcai csarnokban. Rengeteg öregasszony állt körülöttem. Rákosiról és Grósz atyáról beszéltek. Akkor jelent meg először a Radnóti-összes, a Knernél, nagyon szép könyv volt. Már ismertem a Tajtékos ég darabjait. Radnótin gondolkodtam, és szinte önkívületbe estem. Olyanszerű volt az egész, ahogy a dilettáns elképzeleli az ihletet. Radnótira gondoltam, és úgy éreztem, hogy utolsó verseiben, 1944-ben a magyar költészet becsületét egy sárga csillagos munkaszolgálatos mentette meg. [...] »Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj...« – Elképzelttem ott sorban állás közben a versemet, a Fehér virág címűt, amiben Radnóti neve elő sem fordul. Sokan szerelmes versnek hiszik. Memorizáltam, s amikor megkaptam a hagymát, siettem haza leírni.”¹⁰

A vers születésénél tehát a költő meg sem említette Sárközi nevét, viszont egy teljes narratívát épített Radnótira. Ha hiszünk neki, és elfogadjuk, hogy valóban így született a vers, akkor viszont egy újabb kérdés merül föl: hogy lett a Radnóti-versből Sárközi-vers. Hiszen a Válasz-beli első megjelenés nem sokkal követte csak a megírást, Kormosnak emlékeznie kellett, hogy kinek az emlékére írta.

Az emlékezet csalóka lehetőségére hívja fel a figyelmet a monográfia is, bár Vasy nem a Radnóti-kötődést, hanem a keletkezési évszámot kérdőjelezi meg: „Vitatható egyébként a vers keletkezési idejéül a Szegény Yorickban megadott 1948-as évszám is. Bár lehet, hogy az idézett vallomás téved a körülmények felidézésében. A Radnóti Miklós Versei ugyanis 1948 legvégén jelent meg, a legelső újságismertetés 1948. december 17-i. Az ezt követő hetekben a sorban álló öregasszonyok között inkább lehetett téma Mindszenty József, hiszen az esztergomi érseket december 23-án tartóztatták le, s 1949. február 8-án már ítéletet is hirdettek perében, amely komoly nemzetközi visszhangot keltett. 1949 késő tavaszán viszont, a május 15-i országgyűlési választások előkészítő szakaszában Grósz József is megnyilatkozott mint kalocsai érsek, a püspöki konferencia elnöke, Mindszenty akadályoztatása miatt a katolikus egyház hazai vezetője. S megemlítendő az is, bár nem perdöntő érv, hogy a Kormos-vers alapképe is a májusi természetre utal, s bizony elképzelhető, hogy csak 1949 tavaszán született meg ez a mű.”¹¹ Ugyanakkor érdemes azt is megjegyezni, hogy nemcsak Radnóti összegyűjtött versei jelentek meg ekkoriban: a szintén vértanúhalált halt Sárközi György gyűjteményes kötete nem sokkal korábban jelent meg, Kormos talán erre emlékezett, de emlékei összemosták a frissebben kiadott Radnóti-versekkel.¹²

8 Fodor András: *A hetvenes évek*. Napló 1975–1979. Bp., 1996. 494.

9 Albert Zsuzsa: I. m.

10 Bertha Bulcsú: *Délutáni beszélgetés...* Jelenkor, 1976. okt. In: Kormos István: *A vasmoszár törője alatt*, 171–190.

11 Vasy Géza: *Kormos István*. Bp., 2002. 260–261.

12 Sárközi György összes verse és kisebb műfordításai. Bp., 1947. Sarló-kiadás (Illyés Gyula bevezetésével).

Az, hogy 1976-ban Kormos már mint Radnóti-verset idézte fel, természetes: az ekkor már legalább hat éve nyomtatásban is Radnóti nevéhez kötődött. És akkor itt érdemes számba venni a *Fehér virág* kézíratait és megjelenéseit.

A versnek jelenleg kézírata is ismert. Mindkettő tisztázata. Az egyik a Petőfi Irodalmi Múzeumban található (jelzete: V.2194/4), a másik Réz Pál tulajdonában. Mindkettő publikált, előző a *Műhely* folyóirat Kormosra emlékező, 1993. 5. számának első belső borítóján található, itt a vers ajánlása: „*Radnóti Miklós emlékének*”. Ez az autográf datálatlan, viszont éppen az ajánlás miatt értelemszerűen nem lehet a vers eredeti, leadott kézírata, csakis utólagos másolat. A másik autográf kétszer is megjelent, először a Kormos-képeskönyvben, majd Réz Pál életműinterjú-kötetében: ez datált („*Fészek, 1973 november 15*”), de a versnek nincs ajánlása, Kormos a versszöveg alatt dedikálta: „*Réz Palinak / nagy szeretettel / Kormos István (az öreg)*”.¹³

Az eredetileg 1949-ben publikált vers utóbb nagyon népszerű lett (erre utalnak a kéziratmásolatok is), igazi antológiadarab – nem függetlenül attól, hogy elkezdték Radnóti-versként olvasni. Kötetben is így olvasható először: az 1970-ben megjelent *Májusfák* antológiában „*R. M. ab dai Névtelennek*” ajánlással található meg.¹⁴ Jelenleg ez az egyetlen ismert, Kormos életében napvilágot látott változat, amely előtt a Radnótinak szóló sor található. Mert ezt követően Kormos felvette a verset a *Szegény Yorick* című kötetébe, de már ajánlás nélkül, és később is így jelent két antológiában.¹⁵ Később, a halála után kiadott Kormos-kötetekben is az ajánlás nélküli változat szerepel, a verset a *Szegény Yorick*ből átvéve.¹⁶

Ezért is érthetetlen, hogyan került a magyar költészeti antológiákban mégis ajánlás a vers elé, ráadásul olyan formában is, ami Kormos életében nem jelent meg. Hiszen pl. a *Hét évszázad magyar versei* 1979-ben „*Az ab dai Névtelennek*” ajánlással hozta. Egy évvel később, a *222 új magyar vers* című válogatásban ismét „*R. M. ab dai Névtelennek*” szól a vers, majd az 1996-os *Hét évszázad magyar költőiben újra „Az ab dai névtelennek”* változat olvasható. (Ez utóbbi kötet az 1979-es gyűjteményre épül, onnan veszi át a verset, míg a *22 új magyar vers* csakis az 1970-es *Májusfák*ból dolgozhatott.) Ugyanakkor az 1985-ös *Magyar költők* ajánlás nélkül hozza a verset, pedig – vagy éppen mert – ezt Vas István szerkesztette. Aztán 1997-ben feltűnt egy teljesen új változat: az *In memoriam* sorozat *Erőltetett menet* című kötetében „*R. M.-nek*” áll a vers fölött, ugyanakkor pedig forrásként a *Válasz* 1949. 5–6. számát jelölte meg.¹⁷

Ajánlás nélkül közlik a *Fehér virág*ot, de megjelenési helyük szintén a Radnóti-olvasatot erősítik azok a megjelenések, amikor a szerkesztők Radnótira emlékező kötetben szerepeltetik a verset. Ezek sorát a Radnóti válogatott verseit adó kötet nyitja 1979-ben, majd

13 *Egy keresztlevél hátára. Kormos István képeskönyv*. Szerk.: D. Nagy Éva. Bp., 1987. 44. és Réz Pál: *Bokáig pezsgőben. Hangos memoár*. A beszélgetőtárs: Parti Nagy Lajos. Bp., 2015.

14 Kormos István: *Fehér virág*. In: *Májusfák. Magyar líra 1945–1948*. Szerk.: Pomogáts Béla. Bp. 1970. 31. (A magyar irodalom gyöngyszemei. Sorozatszerkesztő: Kormos István.)

15 Kormos István: *Szegény Yorick*. 1971. Bp. 55., illetve *Lányok évkönyve* 1973. Szerk.: D. Nagy Éva. Bp., 1972. 61. és Ferenczi Béni: *Virágoskönyv*. Bp., 1974. 48.

16 *Kormos István versei*. Bp., 1979. 57.; *Nakonxipanában hull a hó*. 1985. 41.; *Kormos István művei*. Szerk.: Nagy Gáspár. Bp., 1995. 37.; *Kormos István versei*. Szerk.: Nagy Gáspár. Bp., 2005. 41.

17 *Hét évszázad magyar versei I–IV*. Bp., 1979. 4:289.; *222 új magyar vers*. Szerk.: Borbély Sándor. Bp., 1980. 220.; *Magyar költők I–III*. Szerk.: Vas István. Bp., 1985. 3:604.; *Hét évszázad magyar költői*. Szerk.: Lakatos István. Békéscsaba, 1996. 2029. és *Erőltetett menet. In memoriam R. M.* 1999. Szerk.: Réz Pál. 387.

a vers helyet kapott *Radnóti koszorúja*, az *Emlék és varázslat* és a *Radnótól Radnótíró* című válogatásokban is.¹⁸

A Radnóti születésének hetvenedik évfordulójára megjelent *Válogatott versei* népszerűsítő kötet előszava – és így az egész kötet – egyenesen a *Fehér virággal* kezdődik. Alatta a kötet szerkesztője, Pintér Lajos így folytatja: „Kormos István írta e verset, a Fehér virágot, 1948-ban, s önvallomásában hozzáteszi még a sokak számára különben is tudottat: Radnótíró írta, s a Válaszban jelent meg, annak utolsó számában. S egyik utolsó munkája lett a szerkesztő Kormos Istvánnak a Radnóti válogatott versei előkészítése, talán nem is véletlenül, nem jelképtelenül.”¹⁹ A válogatott versek ugyanabban a sorozatban jelent meg, ahol annak idején a *Fehér virág* is először (amikor még volt ajánlása), *A magyar irodalom gyöngyszemei* darabjaként; ennek sorozatszerkesztője 1954 és 1977 között pedig éppen Kormos István volt. Pintér Lajos öt idéző tisztelgése tehát többszörösen indokolt. (És magam, aki a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár szabadpolcos példányát használok a dolgozat írásakor, tanúsíthatom, hogy a kötet elérte népszerűsítő célját: rengetegen vették ki, olvasták, nagyon sokan jegyzeteltek bele, írtak marginális jegyzeteket a versekhez, húztak alá az előszóban és a kötetvégi életrajzi jegyzetben. Olvasták, használták ezt a kiadványt – és mindenki Radnóti-émlékversként találkozott a *Fehér virággal*.)

Ez az esemény, a mártírhalált halt Radnóti születésének hetvenedik évfordulója bizonyult mérföldkönek a vers utóélete történetében: ekkor a költő válogatott versei mellett az emlékező kötet (*Radnóti koszorúja*) is nyitóversként hozta a *Fehér virágot*, és az ugyanekkor kiadott reprezentatív költői antológia (*Hét évszázad magyar versei*) is felvette darabjai közé – nyilván nem függetlenül Kormos két évvel korábbi halálától. Ezért nem szerepel a vers az 1966-os első Radnóti-bibliográfiában, míg a második már értelemszerűen tartalmazza.²⁰

A vers értelmezői is hol bevonják olvasatukba Radnótit, hol nem. Beney Zsuzsa éppen 1979-ben nem, ugyanekkor Kerék Imre idézi a Kormos-féle keletkezéstörténetet, viszont elemzésében később eltekint ettől. Kemsei István megemlíti, hogy Kormos vallomása szerint Radnóti ihlette a verset, de azt is hozzáteszi, hogy az első megjelenéskor még Sárközi Györgynek állít emléket az ajánlás, Fűzfa Balázs pedig tanulmánya legvégén, mintegy erre poentírozva írja le, hogy a vers „Radnóti Miklósról szól”.²¹ A legteljesebb értelmezést adó Vasy Géza monográfiájában a vers legfontosabb ihlető forrásának magától értetődően Radnóti Miklós líráját tartja (a *Tétova óda*, a *Virágének* és a *Két karodban* című verseket), hozzátéve, hogy a *Fehér virág* egy népballadából (*Kádár Kata*, másik címén *A két kápolnavirág*).²² Ugyanő foglalkozik már a jegyzetekben az ajánlások eltéréseivel is.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Kormos munkássága többször kapcsolódott Radnótival: ő szerkesztette és előszavazta a Radnóti által fordított és átdolgozott *Don Quijote* több kiadását is (1953, 1955, 1959 és 1962), megidézte a költőelődöt a *Katalánok* című versében, amelyet mint „közéleti” verset említett egy interjúban²³, és ahogy Pintér Lajos idézett

18 *Radnóti Miklós válogatott versei*. Szerk.: Pintér Lajos. Bp., 1979; *Radnóti koszorúja*. Magyar költők versei Radnóti Miklósról. Szerk.: Z. Szabó László. Bp., 1979. 5.; *Emlék és varázslat*. Vallomások Radnóti Miklósról. Szerk.: Pomogáts Béla. Bp., 1984. 199.; *Radnótól Radnótíró*. Szerk.: Z. Szabó László. Bp., 1985. 306–307.

19 Pintér Lajos: *Radnóti Miklós*. In: *Radnóti Miklós válogatott versei*. Szerk.: P. L. Bp., 1979. 5–7.

20 *Radnóti Miklós. Bibliográfia*. Szerk.: Vasvári István. Bp., 1966, ill. *Radnóti Miklós. Bibliográfia*. Szerk.: Nagy Mariann. Bp., 1989.

21 Beney Zsuzsa: *Nyitva van az aranykapu*. Bp., 1979. 119–124.; Kerék Imre: *Kormos István: Fehér virág. Verselemzés*. Műhely, 1979. 4. 18–21.; Kemsei István: *A líra csomósodásai*. Új Írás, 1983. ápr. 86–87. és Fűzfa Balázs: *Miért szép. Versértelmezések*. Celldömölk, 1997. 75–77.

22 Vasy Géza: I. m.: 109–115.

23 Vasmoszár: 181. A Bertha Bulcsú-féle beszélgetésben.

szavaiból tudni lehet, Kormos utolsó munkája éppen Radnóti válogatott verseinek szerkesztése lett volna.

Mit lehet tehát biztosan tudni a versről és ajánlásáról? 1949-ben Sárközi György emlékének szóló sorral jelent meg, 1970-ben pedig Radnóti Miklósnak szólóval. 1971-től Kormos elhagyta az ajánlást, 1979-től ez mégis újra többször, többféleképpen föltűnik, az utókor szerkesztőinek kedve szerint. Kormos – jelenlegi tudásunk szerint – mindössze egyszer kötötte nyomtatásban Radnótihoz a *Fehér virágot*, ugyanakkor több interjúban is mint Radnóti-versről beszélt róla, főleg élete utolsó éveiben.

Ezek közül érdemes most földidézni kettőt, amelyekben árnyalja a keletkezéstörténetet. „*Lelkifurdalásból is irtam ezt a verset, mert Radnótit egy ugrásra az én szülőfalumtól ölték meg 44-ben*”, mondja Csukás Istvánnak egy műsorban²⁴, egy másik alkalommal pedig részletesebben is kifejti ezt: „*Nem ismerek költőt, aki közel született volna a falumhoz. Van egy földim ugyan, Radnóti Miklós, aki úgy lett földim, hogy ahol én születtem, őt ott ölték meg. Amikor Győről megyek a falumba, akár vonaton, akár autón, akár gyalog, vagy akárhogyan, mindig elmegek az abdái sír mellett, ahol Radnóti Miklós nyugszik. Ő is persze a nagy elődök közé tartozik. Nagyon fiatal voltam, amikor egy versemet az ő emlékének szántam, egy kis verset. Sokan azt hitték, hogy ez szerelmes vers, hogy egy halott lányról szól, mert nincs ajánlása, nincs alcíme a versnek, de Fehér virág című versem ennek a tiszta, nagy költő emlékének szántam.*”²⁵

Ebben a Kormos-emlékműsorban a költő fontos tényrt rögzít egy félmondatban: „*nincs ajánlása, nincs alcíme a versnek*”. Ezt a költői szándékot hamisítják meg a vers azon újraközlői, akik ajánlást kanyarítanak a vers fölé. Az ajánlás ugyanis azáltal, hogy irányítja az értelmezést, korlátozza is azt, csökkenti az olvasási lehetőségek számát. Úgy ad plusztartalmat a vershez, hogy közben másokat el is vesz tőle.

Persze az is igaz, hogy nyilatkozataival maga Kormos is irányította az értelmezést. (Mint ahogy a fenti vallomásban itt is tette, amikor megfosztotta a verset a „halott lány emlékére” olvasattól.) De ez talán már csak az az önmítosz, amit a sok újrarendés alatt saját maga felépített. És amit meglehet, hogy Vas István indított el: nem lehet tudni, hogy mikor adta Kormosnak a Radnótitól kapott könyvet, de nem elképzelhetetlen, hogy Vas István értelmezte először Radnóti-emlékversként a *Fehér virágot*. Talán éppen az okozat, az ajándékozás szülte meg végül az okot, Kormos Radnóti-narratívájának kikristályosodott változatát.

Bárhogy is történt azonban, érdemes elfogadni Lator László véleményét, amely szerint az, hogy Kormos a verset előbb Sárközi György emlékének ajánlotta, később pedig mindig Radnótinak, szóban és írásban is, egyáltalán nem elítélendő: „*Én ezt nemcsak hogy nem tartom titkolandónak, hanem rendkívül jellemzőnek tartom Kormosra, nem volt ez hűtlenség, ő egy időben Sárközinek gondolta ezt a verset, máskor meg Radnótinak, vagy akárkinek. Ő maga sem kételkedett ebben, az ő mítoszai, az ő legendái alakot öltöttek, és hirtelen elkezdtek élni az ő tudatában is. Nem emlékezett ilyenkor arra, hogy ez a vers megjelent, nem gondolta, hogy ellenőrizni lehet, hogy S. Gy. dedikációval jelent meg. Attól a pillanattól fogva, amikor azt gondolta, hogy Radnótinak írta ezt a verset, Radnótié volt, hogy mit akart ezzel a verssel, később tervezte meg.*”²⁶

*

24 „*Mint megdől, régi sírkő*”. Kérdező: Csukás István. Magyar Televízió, 1978. nov. 14. Rendezte: Eck. T. Imre. In: *Vásmozsár*, 231–252.

25 *Lírai riport Kormos Istvánal*. Magyar Televízió, 1977. okt. 26. Rendezte: Huszárik Zoltán. In: *Vásmozsár*, 209–225.

26 Albert Zsuzsa: I. m.

Kormos maga is sikerültnek tartotta saját versét, és hiába volt a *Fehér virág* a egyik legismertebb és legkedveltebb darabja, Kormos még egy tréfát is kieszelt vele. Baka István írta le azt, hogy Kormos „legismertebb csínytevése az volt, amikor Jékely Zoltánt megbízta egy francia vers sürgős lefordításával, aztán nagy bocsánatkérések közepette közölte vele, hogy sajnós, időközben egy közepes pártköltő is lefordította. Jékely megnézte, és azt mondta: »A gazember! Az övé a jobb!« / Hát persze, ugyanis Kormos az eredetit, a saját *Fehér virág* című versét tette eléje, ennek francia fordítását fordíttatta vissza Jékelyvel.”²⁷ Bizonyos, hogy ekkor sem volt ajánlása a versnek – hiszen akkor nem lehetett volna francia versként odaadni Jékelynek.

Viszont sajnós az a kötet, amit eredetileg Radnóti adott Vasnak, majd az Kormosnak, jelenleg nincs meg. Sem közgyűjteményben, sem Kormos István örökösénél nem lelhető fel, illetve nem tudnak róla. Így aztán azt sem tudni jelenleg, hogy Verlaine válogatott verseinek mely kiadásáról van szó. Az ajándékozási bejegyzés mindenesetre így is bekerült Radnóti kézzel írt ajánlái közé, és lehet reménykedni: hátha egyszer felbukkan maga a kötet is, ami a *Fehér virág* megírásáért jutott végül – harmadik költőként az ajándékozási sorban – Kormos Istvánhoz.

Talán tulajdonosa nem is sejtí, mi van a birtokában, hiszen a francia nyelvű kötetben pusztán egy ajándékozási bejegyzés áll: egy Pista könyvet kapott egy Miklóstól.

27 Baka István: *Pulóverujjak angyalszárnya. Kormos István emlékezete* (1993): Forrás, 1998. júl. Újrak.: Uő: *Publicisztikák, beszélgetések*. Szerk.: Bombitz Attila. Szeged, 2006. 110–112.